Eerste Kamer der Staten-Generaal **I**

Vergaderjaar 2026-2027

35 455 Tijdelijke regels voor experimenten met nieuwe stembiljetten (Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten)

U **VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG**
Vastgesteld 21 oktober 2026

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken[1] heeft schriftelijk overleg gevoerd met de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over het **ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten.** Bijgaand brengt de commissie hiervan verslag uit. Dit verslag bestaat uit:

- De uitgaande brief van 29 september 2026.
- De antwoordbrief van 12 oktober 2026.

De griffier van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,

Bergman

[1] Samenstelling:
Beukering (Fractie-Beukering), Dessing (FVD), Dittrich (D66), Doornhof (CDA), Fiers (PRO), Van Gasteren (Fractie-Van Gasteren), Van der Goot (OPNL), Griffioen (D66), Van Gurp (PRO), Van Hattem (PVV), Janssen (SP), Janssen-van Helvoort (PRO), Karaaslan (D66), Kroon (BBB), Lagas (BBB) (voorzitter), Van Langen-Visbeek (BBB), Lievense (BBB), Meijer (VVD) (ondervoorzitter), Moonen (D66), Nicolaï (PvdD), Perin-Gopie (Volt), Recourt (PRO), Van Rooijen (50PLUS), Roovers (PRO), Van de Sanden (Fractie-Van de Sanden), Schalk (SGP), Straus (VVD), Talsma (ChristenUnie), Van Toorenburg (CDA), Visseren-Hamakers (Fractie-Visseren-Hamakers), Walenkamp (Fractie-Walenkamp

BRIEF VAN DE VOORZITTER VAN DE VASTE COMMISSIE VOOR BINNENLANDSE ZAKEN

Aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Den Haag, 29 september 2026

De leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken hebben met belangstelling kennisgenomen van uw brief van 3 juli 2026 inzake de aanbieding van het ontwerpbesluit tot wijziging van het Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten.[2]
Naar aanleiding hiervan hebben de leden van de fractie van de **PVV** nog enkele vragen en opmerkingen. Deze leden hebben aangegeven dat zij met het stellen van deze vragen de voorhang van dit besluit niet willen stuiten.

Vraag 1
De invoeringsdatum van de wijziging van het Tijdelijk experimentenbesluit is nu voorzien op 1 januari 2027.
Kunt u aangeven wat de mogelijkheden zijn voor de experimenteergemeenten indien deze datum onverhoopt niet gehaald wordt? Kunnen zij bijvoorbeeld, gelet op het risico van het relatief hoge aantal ongeldige stemmen, in dat geval alsnog afzien van deelname aan dit experiment bij de Provinciale Statenverkiezingen en Waterschapsverkiezingen van maart 2027?

Vraag 2
Vanaf 22 september 2026 tot 1 januari 2027 resteren nog 101 dagen. Theoretisch gezien bestaat de mogelijkheid dat in deze periode nog tussentijdse Tweede Kamerverkiezingen kunnen plaatsvinden.

Vraag 2a
Kunt u aangeven of de voorziene invoeringsdatum van deze wijziging van het besluit in dat geval nog vervroegd kan worden, zodat bij eventuele tussentijdse Tweede Kamerverkiezingen onnodig veel ongeldige stemmen voorkomen kunnen worden?
Vraag 2b
Kunt u aangeven, indien er tussentijdse Tweede Kamerverkiezingen plaatsvinden vóór de inwerkingtreding van de wijziging van dit besluit, of er een mogelijk is om het experiment op te schorten, om onnodig veel ongeldige stemmen te voorkomen?

Vraag 3
In de nota van toelichting bij het Ontwerpbesluit haalt u nog diverse argumentaties aan met betrekking tot gedragswetenschappelijke effecten die nog niet verklaard zouden zijn.

Vraag 3a
Kunt u aangeven of de nu voorliggende wijziging niet zal worden teruggedraaid omwille van nader gedragswetenschappelijk onderzoek bij dit experiment?

[2] *Kamerstukken I* 2025/26, 35.455, T.

Vraag 3b
In de nota van toelichting bij het Ontwerpbesluit wordt ook verwezen naar een gedragswetenschappelijk onderzoek.[3]
In dit onderzoek wordt onder andere gesteld: *"Tegelijkertijd kwamen in dezelfde focusgroepen ook gevoelens van twijfel en verwarring naar voren. Een aantal kiezers twijfelde of hun stem geldig was, bijvoorbeeld doordat zij moesten wennen aan het werken met nummers in plaats van namen, of doordat zij niet zeker waren of twee ingekleurde vakjes wel klopten. Mogelijk speelt hierbij mee dat het nieuwe stembiljet meer momenten kent waarop iets mis kan gaan, zoals het per ongeluk invullen van alleen een kandidaatsnummer of het aankruisen van een nummer dat hoger is dan het aantal beschikbare kandidaten. De verwarring rond materialen, zoals de gelijkenis tussen de envelop van het overzicht en de stempas, speelde daarbij soms al een rol vóórdat men het stemhokje inging. Hoewel de toename in ongeldige stemmen in absolute zin beperkt was, laat het zien dat kleine ontwerpverschillen of onduidelijkheden voldoende zijn om korte momenten van onzekerheid op te roepen."*[4]
In het gedragswetenschappelijk onderzoek valt ook te lezen dat: *"Een terugkerend element was dat kiezers bij het aankruisen van een nummer niet direct de naam van de kandidaat zagen. Waar bij het huidige stembiljet de naam achter het hokje directe bevestiging biedt, vraagt het nieuwe stembiljet meer vertrouwen dat het juiste nummer is gekozen. Voor de meeste deelnemers was dit geen probleem, maar voor enkelen juist het moment waarop lichte spanning ontstond."*[5]
Tot slot staat vermeld, bij de conclusies: *"Tegelijkertijd maakt deze extra handeling het proces gevoeliger voor verschillen tussen kiezers. Wie zich onzeker voelt, weinig cognitieve ruimte heeft of onder tijdsdruk staat, kan in het nieuwe stembiljet kortdurend meer cognitieve belasting ervaren dan bij het huidige."*[6]
Kunt u aangeven welke consequenties u trekt uit deze bevindingen, naast de nu voorliggende wijziging over het kandidaatsnummer?

Vraag 3c
Het gedragswetenschappelijk onderzoek gaat ook in op effecten van mentale shortcuts.[7] Daarbij wordt uitgegaan van het stembiljet als zodanig.
Kunt u aangeven in hoeverre ook wordt gekeken naar de effecten van mentale shortcuts bij het boekje met kandidatenlijsten in het stemhokje, bijvoorbeeld het eerder kiezen voor een kandidaat/kandidatenlijst die vooraan in het boekje staat (als de kiezer vooraf zijn stem nog niet heeft bepaald)?

---

[3] '*Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'*, Kennisbank Openbaar Bestuur, 13 mei 2026.
[4] '*Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'*, pagina 33.
[5] '*Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'*, pagina 33.
[6] '*Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'*, pagina 35.
[7] '*Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'*, pagina 18 e.v..

De leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken zien uw reactie met belangstelling tegemoet en ontvangen deze graag zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen vier weken na dagtekening van deze brief.

I.M. Lagas MDR
Voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken

BRIEF VAN DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 12 oktober 2026

Hierbij bied ik uw Kamer de antwoorden aan op de vragen uit de brief van de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis van de Koning d.d. 29 september inzake vragen over de voorhang van het ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten.[8]

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Pieter Heerma

[8] Kamerstukken I, 2025-2026, 35 455, T

35 455 Vragen over de voorgang van het ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten

Beantwoording van vragen inzake de voorhang van het ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten

Met veel belangstelling heb ik kennisgenomen van de vragen van de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis van de Koning over mijn brief van 3 juli 2026 inzake de voorhang van het ontwerpbesluit tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten (hierna: besluit). Ik dank de leden van de fractie van de PVV voor hun vragen en in het navolgende reageer ik daarop.

De leden van de PVV-fractie vragen of de minister kan aangeven wat de mogelijkheden zijn voor gemeenten, indien de beoogde datum van 1 januari 2027 voor de inwerkingtreding van het besluit onverhoopt niet gehaald wordt. De leden vragen of gemeenten in dat geval bijvoorbeeld alsnog kunnen afzien van deelname aan het experiment bij de provinciale statenverkiezingen en waterschapsverkiezingen in maart 2027 (hierna: PS/WS27).

Vooropgesteld bevestig ik nogmaals dat ik er vanzelfsprekend naar streef om het besluit op tijd in werking te laten treden voor de PS/WS27. Op dit moment liggen we op schema voor tijdige inwerkingtreding. Gemeenten kunnen, na instemming van de gemeenteraad, worden aangewezen als plek waar wordt geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet. Dat gaat middels een door de regering vastgesteld aanwijzingsbesluit. Gemeenten zijn daar dan aan gebonden. De gemeenteraden zijn bij instemming bekend met de voorwaarden: dat het streven is het experimentenbesluit te wijzigen, maar dat dit proces nog niet volledig doorlopen is.

Vervolgens noemen de leden van de PVV-fractie het aantal dagen tot aan 1 januari 2027 en benoemen zij de theoretische mogelijkheid van vervroegde Tweede Kamerverkiezingen in deze periode. De leden vragen of de minister kan aangeven of de voorziene datum van inwerkingtreding van het besluit in dat geval nog vervroegd kan worden, en of, indien de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen vóór inwerkingtreding van de wijziging van dit besluit zouden zijn, er een mogelijkheid is om het experiment op te schorten.

In reactie daarop kan ik aangeven dat de in Artikel II opgenomen inwerkingtredingsdatum van dit besluit 1 januari 2027 is. Dit besluit zou dus niet gelden voor een hypothetische verkiezing die voor die datum zou plaatsvinden.

De procedure voor het aanwijzen van gemeenten waarin een experiment plaatsvindt wordt bij iedere nieuwe verkiezing, dus ook bij een eventuele vervroegde Tweede Kamerverkiezing, opnieuw gevolgd. Een gemeenteraad moet eerst instemmen met deelname aan een experiment met het nieuwe stembiljet, alvorens ik de gemeente kan aanwijzen als experimenteergemeente. De mogelijkheid om het experiment op te schorten, zoals de leden van de PVV-fractie vragen, is zodoende niet van toepassing op deze situatie.

Tot slot stellen de leden van de PVV-fractie een aantal vragen over het gedragswetenschappelijke onderzoek dat is genoemd in de nota van toelichting. Allereerst willen de leden weten of de nu voorliggende wijziging niet zal worden teruggedraaid omwille van nader gedragswetenschappelijk onderzoek bij dit experiment.

De wijziging wordt geëvalueerd tijdens en na de experimenten tijdens de PS/WS27. De inzichten uit de evaluatie kunnen vervolgens worden betrokken bij de behandeling van het wetsvoorstel voor landelijke invoering, dat te zijner tijd behandeld wordt in beide Kamers. Op dit moment ben ik niet voornemens om aanvullend gedragswetenschappelijk onderzoek te doen tijdens de PS/WS27.

De leden van de PVV-fractie verwijzen vervolgens naar gedragswetenschappelijk onderzoek[9], waarin onder meer wordt gesteld: *"Tegelijkertijd kwamen in dezelfde focusgroepen ook gevoelens van twijfel en verwarring naar voren. Een aantal kiezers twijfelde of hun stem geldig was, bijvoorbeeld doordat zij moesten wennen aan het werken met nummers in plaats van namen, of doordat zij niet zeker waren of twee ingekleurde vakjes wel klopten. Mogelijk speelt hierbij mee dat het nieuwe stembiljet meer momenten kent waarop iets mis kan gaan, zoals het per ongeluk invullen van alleen een kandidaatnummer of het aankruisen van een nummer dat hoger is dan het aantal beschikbare kandidaten. De verwarring rond materialen, zoals de gelijkenis tussen de envelop van het overzicht en de stempas, speelde daarbij soms al een rol vóórdat men het stemhokje inging. Hoewel de toename in ongeldige stemmen in absolute zin beperkt was, laat zien dat kleine ontwerpverschillen of onduidelijkheden voldoende zijn om korte momenten van onzekerheid op te roepen."* En *"Een terugkerend element was dat kiezers bij het aankruisen van een nummer niet direct de naam van de kandidaat zagen. Waar bij het huidige stembiljet de naam achter het hokje directe bevestiging biedt, vraagt het nieuwe stembiljet meer vertrouwen dat het juiste nummer is gekozen. Voor de meeste deelnemers was dit geen probleem, maar voor enkelen juist het moment waarop lichte spanning ontstond."* En bij de conclusies: *"Tegelijkertijd maakt deze extra handeling het proces gevoeliger voor verschillen tussen kiezers. Wie zich onzeker voelt, weinig cognitieve ruimte heeft of onder tijdsdruk staat, kan in het nieuwe stembiljet kortdurend meer cognitieve belasting ervaren dan bij het huidige."* De leden van de PVV-fractie vragen welke consequenties worden getrokken uit deze bevindingen, naast de nu voorliggende wijziging over het kandidaatnummer.

In het onderzoek is onderzocht wat de invloed is van het type stembiljet (huidige stembiljet versus het nieuwe stembiljet) op het maken van een actieve stemkeuze door een kiezer. Het onderzoek laat zien dat kiezers over het algemeen het stembiljet goed begrijpen en goed weten hoe het te gebruiken.

Het onderzoek geeft tevens inzicht in hoe kiezers zich op een aantal momenten in het stemproces kunnen voelen. De door de leden van de PVV-fractie geciteerde passages zijn een aantal voorbeelden hiervan. Ik verwijs in dit kader ook naar de conclusie van de onderzoekers dat de bij kiezers ontstane twijfel of een licht gevoel van spanning *"minder leek te gaan over de objectieve moeilijkheid van het stembiljet en meer over het feit dat het bekende proces werd veranderd."*
Dit onderstreept het belang om de kiezers tot in het stemlokaal goed te blijven informeren over hoe het nieuwe stembiljet werkt en ik verwacht daarom dat kiezers meer vertrouwd zullen raken met het nieuwe stembiljet naarmate zij er vaker mee hebben gestemd.

De leden van de PVV-fractie omschrijven hoe het gedragswetenschappelijk onderzoek ingaat op effecten van mentale shortcuts. Daarbij wordt uitgegaan van het stembiljet als zodanig. Zij vragen in hoeverre ook wordt gekeken naar de effecten van mentale shortcuts bij het boekje met kandidatenlijsten in het stemhokje, bijvoorbeeld het

[9] Kamerstukken II, 2025-2026, 29 279, nr. 1063, bijlage 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'

eerder kiezen voor een kandidaat/kandidatenlijst die vooraan in het boekje staat (als de kiezer vooraf zijn stem nog niet heeft bepaald).

In het onderzoek naar mentale shortcuts is het praktische gebruik van het nieuwe stembiljet in combinatie met het overzicht van kandidaten onderzocht. De bevindingen in het onderzoek wijzen niet op een systematische toename van het gebruik van mentale shortcuts bij het nieuwe stembiljet ten opzichte van het huidige stembiljet. Het onderzoek suggereert dat het nieuwe stembiljet gemiddeld genomen uitnodigt tot het maken van een meer bewuste afweging tussen kandidaten.[10]

Het overzicht van kandidaten in het stemhokje kent een voorblad, waarop de kiezer in één oogopslag ziet welke lijsten er meedoen aan de verkiezing. De lijsten zijn vanuit toegankelijkheidsoverwegingen voorzien van logo's. Vanuit het voorblad kan de kiezer naar de juiste pagina om de lijst met kandidaten van de betreffende lijst te bekijken. De volgorde van lijsten op het voorblad en in de volgorde van de pagina's komt overeen met de wijze waarop lijsten op het huidige stembiljet worden weergegeven.

[10] Kamerstukken II, 2025-2026, 29 279, nr. 1063, bijlage 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'